

Dr. Mato Zovkić

VJERA KAO TRADICIJA ZAJEDNICE I KAO OSOBNI IZBOR

POSEBNA IZDANJA 1

Dr. Mato Zovkić

**VJERA KAO TRADICIJA ZAJEDNICE
I KAO OSOBNI IZBOR**

Dr. Mato Zovkić

VJERA KAO TRADICIJA ZAJEDNICE I KAO OSOBNI IZBOR

Izlaganje na *Govornici Centra za dijalog – Vesatijja* u Sarajevu 27.11.2014.

Centar za dijalog – Vesatijja
Sarajevo
www.cdv.ba

Za izdavača: Senad Ćeman
Lektor: Huriya Imamović
Tehnički urednik: Aida Mujezin-Čolo
Dizajn korice: Tarik Jesenković

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

2-184.3(042)

ZOVKIĆ, Mato

Vjera kao tradicija zajednice i kao osobni izbor : izlaganje na Govornici Centra za dijalog - Vesatijja u Sarajevu 27.11.2014. / Mato Zovkić. - Sarajevo : Centar za dijalog - Vesatijja, 2015. - 31 str. : ilustr. ; 19 cm

Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-065-09-5
COBISS.BH-ID 22263558

Dr. Mato Zovkić

VJERA KAO TRADICIJA ZAJEDNICE I KAO OSOBN IZBOR

IZLAGANJE NA GOVORNICI CENTRA ZA DIJALOG – VESATIJJA U SARAJEVU 27.11.2014.

CENTAR ZA DIJALOG – VESATIJJA

Sarajevo, 2015./1436. po H.

POSEBNA IZDANJA 1

RIJEČ UVODNIČARA

Dijalog, ili razgovor sa onim koji drukčije vjeruje, misli i živi, postao je najprioritetnija potreba našeg doba. On je postao temeljna pretpostavka za uspostavljanje mira na Zemlji, za opstanak naše civilizacije. “Hotimično odbijanje dijaloga danas bio bi čin fundamentalne ljudske neodgovornosti – u jevrejsko-kršćansko-muslimanskim terminima, grijeh” (L. Swidler).

Centar za dijalog – Vesatija u središte svojih preokupacija želi staviti upravo dijalog. On želi doprinijeti kulturi dijaloga i biti u službi učenja jezika dijaloga u Bosni i Hercegovini. Svi bi zapravo trebali početi govoriti tim jezikom, mudro, iskreno, vjerodostojno i ustrajno. Tome naročito mogu doprinijeti naše povijesne religije: islam, kršćanstvo i judaizam. One moraju preuzmu veću odgovornost i aktivniju ulogu u savladavnu jezika dijaloga, u razvijanju i življenju kulture dijaloga. Ukoliko bismo na naše okolnosti primjenili jezik jednog od najpoznatijih katoličkih mislilaca današnjice Hansa Künga, mogli bismo reći da nema ljudskog suživota i mira među narodima Bosne i Hercegovine bez mira među njihovim religijama; nema mira među našim religijama bez njihove iskrene posvećenosti dijalogu. Stoga se predstavnici islama, kršćanstva i judeizama kod nas moraju više usredsrediti na ono što im je zajedničko i što ih približava umjesto na ono što im je različito i što ih udaljava.

Kada je riječ o nama muslimanima potrebno je ukazati na vrlo dragocjena uporišta za dijalog i kulturu uvažavanja drugog u Kur’anu, tradiciji plemenitog poslanika Muhammeda s.a.w.s. i u kreativnim razdobljima naše povijesti. Dozvolite da podsjetim samo na neke od njih.

- 1) Prvu muslimansku zajednicu, uobličenu u Medinsku državu, činili su osim muslimana Jevreji i kršćani. Posebno je interesantno primjetiti da u njenom Ustavu

ummet nije definiran samo muslimanima nego i onim drugim, Jevrejima, kršćanima i idolopoklonicima;

- 2) Na dvoru emevijskih halifa održavane su teološke rasprave između muslimanskih, kršćanskih i jevrejskih učenjaka. Ministri najvažnijeg resora, resora finansija su u nekoliko navrata bili članovi porodice Ivana Damašćanina, crkvenog otaca i osne ličnosti istočnog kršćanstva. Ministar je jedno vrijeme bio i sam Ivan Damašćanin;
- 3) Najznačajnija kulturna institucija u “srednjem vijeku” Bejtu-l-hikme okupljala je velik broj kršćanskih, jevrejskih i sabejskih učenjaka. Neki od njih su, poput Hunejn ibn Ishaka, Kuste ibn Luke i Sabit ibn Kurre, bili i njeni voditelji;
- 4) Na dvoru halifa u Kordovi bili su rado viđeni kršćanski i jevrejski naučnici. Neki od njih su se i školovali na kordovskom univerzitetu. Ibn Rušd je bio prijatelj najvećih jevrejskog filozofa srednjeg vijeka, Majmonidesa. Oni su blisko saradivali na polju filozofije, medicine i ostalih znanosti. Ibn Rušd je još u XII stoljeću ustanovio načela za etiku dijaloga i definirao jedan od ključnih dijaloških stavova: uvažavanje u razgovoru drugoga u sistemu njegovih vlastitih referenci. Njegova dijaloška načela, napose njegovu “etiku dijaloga” danas je reaktualizirao i uveo u savremeni dijaloški diskurs muslimana najpoznatiji marokanski filozof druge polovine XX stoljeća Muhammed Abid al-Džabiri.
- 5) Vladar Velikih Mogula Akbar Šah bio je posvećen kulturnom i međureligijskom približavanju naroda. Na svom dvoru osnovao je posebnu instituciju poznatu kao Ibadet-hana (Hram molitve), na kojoj je često organizirao filozofske i teološke rasprave između muslimanskih, hinduističkih, budističkih, kršćanskih i zoroastrovskih učenjaka. On je dao dragocijene doprinose praktičnom ekumenizmu u Indiji tokom XVI stoljeća.

Posljednjih nekoliko stoljeća, koja su obilježena duhovnom depresijom i civilizacijskom depravacijom, muslimani nisu posvećivali dovoljno pažnje susretanjima i razgovorima s drugim, osobito ne onim interkulturalnim i međureligijskim.

Kršćani, naročito protestanti i, od Drugog vatikanskog sabora, katolici u tom pogledu su uradili mnogo više. Upravo će se u duhovnim obzorjima modernog kršćanstva pojaviti ekumeniski pokret, čiji se službeni početak vezuje za Skup u Edinburgu 1910. god.

Iako on u osnovi i magistralno znači uključivanje svih kršćanskih crkvi kako bi prevladale podjele prošlosti i ponovno uspostavile crkveno jedinstvo kršćanstva, on će otvoriti i perspektive koje omogućavaju uključivanje i drugih, izvankršćanskih, religija. Već se, ma koliko to bilo sa stanovišta zvanične Crkve suspektno i teško prihvatljivo, ukorачilo u prostor “pluralističke teologije”, zapravo *teocentrične teologije*, odnosno “ekumenske teologije” i “teologije religija”. Prelazi se sa međukonfesionalnog na međureligijski dijalog, sa ekumenizma *ad intra* (usredsređenog samo na kršćanstvo), na ekumenu *ad extra* (usmjerenog prema svim religijama). Riječ je o suštinskim pomacima u kršćanskoj svijesti na njenom putu prema drugim religijama. U tom kontekstu nastaju neka vrlo značajna djela kao što su *Kršćanstvo i svjetske religije* i *Projekt svjetski etos* od Hansa Künga. Prvo

djelo uvodi kršćanstvo u dijalog sa islamom, budizmom i hinduizmom, a drugo zapravo najavljuje *teologiju religija*. Čovječanstvo se prvi put nalazi pred buđenjem sveopšte ekumenske svijesti, možda na početku stvarnog zbivanja dijaloga među religijama. Ekumena sada po prvi put uključuje “zajedništvo svjetskih religija”, cijeli naseljeni svijet.

Zbivanje dijaloga među religijama je od fundamentalnog značaja za Bosnu i Hercegovinu i njene narode, za ljudski suživot i mir među njima. Tome je posvećen tek mali broj duhovno probuđenih osoba i samo nekoliko institucija. Među rijetkim osobama koje su mu, evo više od 20 godina posvećene, jeste prof. Mato Zovkić, a među institucijama koje to žele biti jeste Centar za dijalog Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Vesatija.

Prošle godine Vesatija je pokrenula predavanja pod nazivom “Govornica Centra za dijalog”. Prvo predavanje o temi *Muslimansko-kršćanski dijalog u 21. stoljeću: izazovi i perspektive*, održao je profesor John L. Esposito, jedan od najpoznatijih zapadnih islamologa današnjice, koji je o islamu učio od Hasiba Sabaga i I.R. Al-Farukija, začetnika dijaloga između muslimana i kršćana. Drugo predavanje iz tog niza održao je uvaženi prof. dr. Mato Zovkić o temi *Vjera kao tradicija zajednice i kao osobni izbor*.¹

Prof. dr. Nusret Isanović

¹ Vesatija od ove godine pokreće i ciklus “Posebna izdanja”, u okviru kojeg će objavljivati izlaganja predavača sa “Govornice Centra za dijalog”. Predavanje prof. dr. Zovkića je prvo od tih izdanja.

VJERA KAO TRADICIJA ZAJEDNICE I KAO OSOBN IZBOR

Zahvaljujem organizatoru za poziv te ujedno za prijedlog da sam odaberem temu. Kao uvod iznosim dva doživljaja ovdje u Sarajevu. Godine 1969. bio sam župnik katedralne župe kad je jednog jutra u župni ured došla starija katolkinja kao posrednica svoje udate kćeri i njezina muža. Bili su vjenčani samo građanski, nedavno su dobili sina i sada su svoj brak htjeli crkveno urediti te krstiti svoga sina. Redovno mjesto vjenčanja i krštenja kod nas je župna crkva. Gospođa mi je objasnila da je njezin zet profesor na jednom fakultetu u Sarajevu a kći službenica banke, te da se boje kako bi dolaskom u katedralu na ove vjerske obrede mogli ugroziti svoju karijeru. Dobivši podatke o njihovom krštenju, zamolio sam pismeno župnike tih župa da mi pošalju krsne listove s pismenom izjavom da dotada nisu sklapali kršćanski brak. U međuvremenu sam od nadbiskupskog ordinarijata zatražio pismeni oprost od oglašavanja na župnoj misi mladenaca koji se žele tako vjenčati. Nakon što su pristigli svi dokumenti, dogovorio sam se s bakom za dan i sat te sve obavio u njihovu stanu. Desetak godina kasnije zamolili su me za preporuku da usvoje jedno muško dijete preko Caritasu u Zagrebu, jer gospođa ne može više zatrudnjati a ne žele da njihov sin raste razmažen. Usvojili su dječaka koji se dobro uklopio u njihovu obitelj i nisu pravili nikakvu razliku među dvojicom sinova.

Druga zgoda desila se negdje 1996, dok sam bio generalni vikar Vrhbosanske nadbiskupije te kao jedan od nadbiskupovih suradnika stanovao i radio u nadbiskupskoj rezidenciji. Jednoga jutra vratar me obavijestio da mene poimence traže dva nepoznata mladića. Sišao sam, primio ih u posjetnoj sobi i pitao za što me trebaju, jer ih nisam poznao. Pokazali su dokumente iz kojih se jasno moglo vidjeti da su građani

muslimanskog porijekla. Izjavili su da se žele što prije krstiti. Bio sam šokiran i tiho se pitao je li posrijedi provokacija kako bi me kasnije optužili za prozelitizam. Uzvratio sam da se odrasli mogu krstiti samo nakon pouke koja traje najmanje šest mjeseci te da na kraju pišu pismenu molbu biskupu da to čine u punoj slobodi. Iz nastavka razgovora postalo je jasno da im krsni list treba kao dokument za dobivanje pasoša Republike Hrvatske, a da im nije stalo ni do kakve vjere. Izjavili su kako su spremni dobro platiti tu uslugu. Sa svojim eksosocijalističkim mentalitetom oni su bili uvjereni da se novcem može pribaviti sve, a nisu bili svjesni da me time vrijeđaju. Brzo sam odgovorio da ja to ne mogu učiniti a niti bilo koji drugi svećenik također, ako tako iskreno budu kazali zašto trebaju dokument.

Sociolozi religije – i oni religiozni, kao što je anglikanka Grace Davie,² i agnostici koji religiju proučavaju kao značajan društveni fenomen, kao što je ovdje u Sarajevu Dino Abazović³ – govore kako jedni ljudi, koji su u djetinjstvu vjerski odgojeni, kao odrasli vjeruju a ne pripadaju, a drugi ne pripadaju a vjeruju. Ovdje želim usporediti poimanje vjere i djelâ u Novom zavjetu i Kur'anu; teološki razmišljati što je vjera za kršćane i muslimane, zatim kako od tradicijske vjere primljene u obitelji i na školskom vjeronauku slobodnim izborom postajemo osobno religiozni. Nadalje, zašto u našim prilikama neki političari rado dolaze na vjerske skupove iako se zna da osobno ne drže do vjere? Je li potrebno da mi osvjedočeni vjernici i prema njima budemo uprisutnitelji Božjega milosrđa?

² Usp. GRACE DAVIE, *Religija u suvremenoj Europi. Mutacija sjećanja*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2005. ISTA, *The Sociology of Religion*, Sage Publications, London 2007. Ona upotrebljava termine “believing without belonging, belonging without believing, vicarious religion”.

³ DINO ABAZOVIĆ, *Bosanskohercegovački muslimani između sekularizacije i desekularizacije*, Synopsis, Zagreb – Sarajevo 2012. U teoretskom dijelu ove disertacije autor iznosi kako se nisu ostvarile prognoze sociologa da će s napretkom sekularizacije opadati interes ljudi za vjeru i religiju, a u drugom analizu ankete obavljene među muslimanima BiH o važnosti islama u njihovu životu. Na str. 142, Tabela 22, donosi odgovore iz kojih proizlazi kako 81,2% upitanih smatra da je vjera u Boga donekle ili u značajnoj mjeri važna za odgovorno djelovanje i poštivanje moralnih vrijednosti.

Vjera je odgovor Bogu Koji se objavio

Za sljedbenike monoteističkih religija bitna je vjera u Boga Koji je stvorio svijet i ljude kao slobodna bića, ali se i objavio te traži da držimo neke temeljne istine, sudjelujemo u bogoslužju kojim Boga častimo, i vršimo Božje zapovijedi u znak da očekujemo Božju nagradu ili kaznu nakon zemaljskog života. U Starom zavjetu, koji je knjiga objave za Židove i kršćane, vjera se izvodi iz korijena *aman* i *batah* – biti čvrst, potvrđivati te oslanjati se.⁴ Vjera je prihvaćanje vjerskih istina. Prema kršćanskoj teologiji može biti *fides quae creditur* (ono što se vjeruje, objektivni sadržaj) i *fides qua creditur* (ono čime se vjeruje, subjektivni pristanak). Za ilustraciju navodim molitveno ohrabrenje u vrijeme prirodnih katastrofa:

Bog nam je zaklon i utvrda,
pomoćnik spreman u nevolji.
Stoga, ne bojmo se kad se ljulja zemlja,
kad se bregovi ruše u more.
Nek' buče i bijesne valovi morski,
nek' bregovi dršću od žestine njihove:
S nama je Jahve nad vojskama,
naša je utvrda Bog Jakovljevi!

(Ps 46, 2–4)

U ovoj molitvi Židova i kršćana prisutno je uvjerenje da je Bog stvorio kozmos s prirodnim pojavama te da može unijeti red u prirodu kada se ona uzjoguni. U izrazu “Jahve nad vojskama” prisutna je vjera u Boga Jedinoga, Koji zabranjuje štovati nebeska tijela kao da su božanstva, a u izrazu “Bog Jakovljevi” prisutno je uvjerenje da se Bog preko Mojsija objavio židovskom narodu, koji se razvio od dvanaest Jakovljevihih sinova.

Biblijska vjera traži ne samo pristajanje uz Boga stvoritelja i objavitelja nego i vjernički moral. Preko proroka Bog je Izraelcima poručivao da se u nevoljama života i

⁴ Usp. natuknice “Vjera, vjernost”, *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb 1969, 1419-1437.

ratnim opasnostima oslanjaju na njega. Tako Izaija govori u vrijeme sirsko-efrajimskog rata oko god. 734. pr. Kr., kada je prijetila agresija od jačih susjednih vladara sa sjevera: “Ako ne povjerujete, nećete opstati” (Iz 7,9b). Ovdje je vjera izjednačena s povjerenjem u Božju brigu za sveti grad Jeruzalem i njegove stanovnike te s totalnim povjerenjem u Boga kojemu je stalo do ljudi.⁵ *Deset zapovijedi* donose kratke odredbe o moralnom životu zajednice i pojedinaca. Moral vjernika treba se temeljiti na vjeri u Boga jedinoga

⁵ Za širi kontekst i razumijevanje Iz 7,9b usp. BOŽO LUJIĆ, “Vjera kao povijesna snaga i egzistencijalni temelj živož ta. Teološko-egzegetska analiza Iz 7,9b”, *Vrhbosnensia* 2,2013, 357-377. Usp. njegovu knjigu *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti. Pretpostavke za biblijsku teologiju Staroga zavjeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2014.

a moralni kodeks donesen je u dva konteksta Staroga zavjeta (Izl 20,1–17 i Pnz 5,6–21). U obje verzije važan je tzv. povijesni uvod: “Ja sam Jahve, Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kućeropstva... Nemoj imati drugih bogova uz mene (1. zapovijed)... Sjeti se da svetkuješ dan subotnji (3. zap.)... Poštuj oca svoga i majku svoju (4. zap.)... Ne ubij (5. zap.)... Ne poželi ništa što je bližnjega tvoga (10. zap.)” Tko pristaje uz Boga stvoritelja i darovatelja slobode, treba se ponašati prema članovima vlastite obitelji i drugim ljudima s poštovanjem i dobrotvornom ljubavlju.⁶ Ove zapovijedi donose univerzalne odredbe o humanom ponašanju unutar vlastitog naroda i prema pripadnicima drugih naroda. Ljudi do njih mogu doći i razumskom spoznajom ali ih je Bog također objavio preko Mojsija. U Novom zavjetu Isus ih je potvrdio te sveo na dvije bitne: ljubav prema Bogu i bližnjemu (Mk12, 28–34). One postoje i u Kur’anu, ali u različitim surama i ajetima, kako možemo vidjeti iz jednog članka Enesa Karića.⁷ Na sažetak Deset zapovijedi u ljubavi prema Bogu i bližnjemu, kako je Isus naučavao, oslonili su se i muslimanski intelektualci u otvorenom pismu papi i drugim kršćanskim čelnicima 18. studenog 2007. U tom pismu oni nude dijalog iz osjećaja odgovornosti za mir u svijetu.⁸

U Novom zavjetu vjera je dodatno obilježena pristajanjem uz Isusa, kojega je Bog učinio Kristom i Gospodinom (Dj 2, 36–38; 11, 20–21). Na novozavjetnu vjeru spada također smrt Isusova na križu te njegovo uskrišenje od mrtvih (1 Kor 15,3–5.11–13). Pavao naziva evanđeljem propovijedanje da je Krist umro i uskrsnuo “za nas” (*euangelion*).

⁶ Katolička crkva preuzima Deset zapovijedi u svoj katekizam kao temelj vjerničkog ponašanja u današnjem pluralnom svijetu. Usp. *Katekizam Katoličke crkve*, Glas Koncila, Zagreb 1994, br. 2052–2557. Za teološko tumačenje i primjenu Deset zapovijedi, usp. MARIJAN VUGDELIJA, *Božje zapovijedi: putokaz autentičnog življenja i danas?!*, Zagreb, 1989. Usporedbu ovih Božjih zapovijedi s univerzalnom deklaracijom o pravima čovjeka donosi ANDRÉ CHOURAQUI, *Deset zapovijedi danas. Deset besjeda za pomirenje Čovjeka s ljudskošću*, Konzor, Zagreb 2005.

⁷ ENES KARIĆ, “Deset zapovijedi u novijim komentarima Kur’ana”, u svojoj knjizi *Kako tumačiti Kur’an. Uvod u komentatorske teorije klasičnog perioda*, Tugra, Sarajevo 2005, 307–316. U zaključku ističe kako “veliki broj komentatora Kur’ana posize za sintagmom *Deset zapovijedi* ističući, prije svega, vječne aspekte vjere u Boga koji se ovim zapovijedima naglašavaju”.

⁸ Izvornik je na engleskom, zatim su uslijedili prijevodi na arapski i druge velike jezike. Usp. *A Common Word between you and us*, Jordan, 2009. Prijevod na bosanski s prvim komentarima *Zajednička riječ za nas i vas*, s engleskog prevela Azra Mulović, El-kalem, Sarajevo, 2010. Papa Benedikt XVI prihvatio je ovu inicijativu te Vijeću za međureligijski dijalog povjerio da organizira Forum za susrete muslimanskih članova ove inicijative i katoličkih teologa. Dosada su održana tri takva foruma: 2008, 2011. i 2014.

Poslanica Hebrejima donosi svojevrsnu definiciju vjere: “A vjera je već neko imanje onoga čemu se nadamo, uvjerenost u zbiljnost koje ne vidimo. Vjerom spoznajemo da su svjetovi uređeni riječju Božjom tako te ovo vidljivo ne postaje od nečeg pojavnoga. A bez vjere nemoguće je omiljeti Bogu, jer tko mu pristupa, vjerovati mora da postoji i da je platac onima koji ga traže” (Heb 1,1.3.6).

Ovo su zajednički elementi vjere u židovstvu, kršćanstvu i islamu: uvjerenje da Bog postoji, da je vidljivi svijet nastao Božjim stvaranjem te da Bog u eshatološkoj budućnosti nagrađuje ljude za dobro činjeno i kažnjava za zla djela, koja mogu izbjeći zemaljskoj pravdi, ali ne mogu Božjoj.

Na liniji starozavjetnih proroka, koji su nastupali kao savjest naroda pred vladarima i predstojnicima vjerskih institucija, Novi zavjet također traži usklađivanje vjere i djela. Tako Pavao ističe da vjera treba biti “ljubavlju djelotvorna” (Gal 5,6). Među povijesnim naslovniciama Jakovljeve poslanice bilo je obraćenika s poganstva i sa židovstva a neki od njih precjenjivali su vanjsko sudjelovanje u bogoslužju bez obzira na brigu za siromahe u vlastitoj zajednici. Protiv takve formalističke religioznosti ovaj nadahnuti pisac oštro protestira: “Smatra li se tko pobožnim a ne obuzdava svoga jezika, nego zavarava srce svoje, isprazna je njegova pobožnost. Pobožnost čista i neokaljana pred Bogom i Ocem jest: zauzimati se za sirote i udovice u njihovoj nevolji i čuvati se neokaljanim od ovoga svijeta” (Jak 1,26–27).

Također oštro osuđuje postavljanje bogataša na istaknuta mjesta prigodom bogoslužja i zapostavljanje siromaha (Jak 2,1–4). On proročki uzvikuje: “Vjera, ako nema djela, mrtva je u sebi.” (Jak 2,17.26)⁹. Za uzor vjernika koji je djelima potvrđivao svoju vjeru Jakov stavlja Abrahama zato što je bio spreman žrtvovati vlastitog sina ali je i gostoprimitvom prema putnicima i pomaganjem oskudnih potvrđivao svoju vjeru: “Zar se Abraham, otac naš, ne opravda djelima, kad na žrtvenik prinese Izaka, sina svoga? Vidiš: vjera je surađivala s djelima njegovim i djelima se vjera usavršila te se ispuni Pismo koje veli: ‘Povjerovala Abraham Bogu i uračuna mu se u pravednost pa prijatelj Božji postaje.’” (Jak 2,21–24). Za Abrahamova djela socijalnog pomaganja kao prakticirane vjere

⁹ Usp. MATO ZOVKIĆ, “Vjera autora i naslovnika Jakovljeve poslanice”, *Vrhbosnensia* 1/2014, 103-121.

ovaj pisac nije se nadahnuo samo na kanonskim knjigama Staroga zavjeta nego i na drugim židovskim spisima¹⁰.

U kršćanskoj tradiciji vjera koju treba potvrđivati životom povezuje se s nadom i milosrdnom ljubavlju (*agape*).¹¹ Zato se ove tri vrline u katoličkoj moralnoj teologiji obrađuju kao “teologalne kreposti”, jer obuhvaćaju temeljni unutarnji odnos vjernika prema Bogu i bližnjima. Vjera, nada i ljubav temelj su kršćanske duhovnosti u mladosti, zrelim godinama i starosti.¹²

Dr. Smail Balić (1920.–2002.) živio je kao bošnjački intelektualac u Austriji nakon Drugog svjetskog rata, radio u Nacionalnoj biblioteci u Beču te na njemačkom pisao članke o islamu sa stajališta dijaloga.¹³ On je u Leksikonu židovstva, kršćanstva i islama dao priloge iz islamskog učenja i vjerovanja. Tako u natuknici “Vjera – islamski”¹⁴ poimanje vjere izvodi iz arapskih izraza *islam* i *iman*. Islam je predanost u Bogu te mir i spas u Njemu. Postoji islam Abrahama, ali je vrhunac u objavi koju je primio i prenio Muhamed: “U očima muslimana, tj. nekoga tko predanost Bogu čini vodećom mišlju u svojem životu, oni su (Mojsije i Isus) stoga islamski proroci isto toliko kao i Muhamed, posrednik zadnje varijante islamskoga svjetonazora”. Balić prevodi *iman* kao povjerenje na temelju vjerovanja. Iz istog korijena zajedno s drugim pripadnicima islamske uleme izvodi naziv *mumin* za pojedinog vjernika. Islam se u svojoj cjelovitosti sastoji od tri dijela:

- 1) vjeroispovijest;
- 2) ispunjavanje religioznih dužnosti;
- 3) poštivanje i izvršavanje islamskog čudorednog kodeksa.

¹⁰ Usp. MATO ZOVKIĆ, “Abraham – prijatelj Božji, čovjek vjere i djela prema Jakovljevoj poslanici”, *Bogoslovska smotra* 3/2006, 755-779.

¹¹ Usp. natuknice “Ljubav, Nada, Nada i moral, Vjera, Vjera i moral”, *Enciklopedijski teološki rječnik*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009, 602-608, 701-705, 1256-1263.

¹² Usp. D. MONGILLO, “Virtù teologali”, *Nuovo dizionario di teologia morale*, Edizioni paoline, 1990, 1474-1498.

¹³ Usp. prevedeni izbor iz njegovih radova *Zaboravljeni islam*, Gesellschaft bosnischer Akademiker in Österreich, Wien, 2000. Knjiga je 18. listopada 2000. bila predstavljena u Sarajevu uz nazočnost autora, koji je pojasnio da islam predstavlja sugovornicima njemačkog govornog područja. Internetski članak o predstavljanju: <http://vkbi.open.net.ba/Aktuelnosti/001018V.htm> (20.11.2014.).

¹⁴ *Leksikon temeljnih religijskih pojmova. Židovstvo, kršćanstvo, islam*, Prometej, Zagreb 2005, 515-516. Njemački izvornik objavljen u Grazu 1987.

U natuknici “Vjeroispovijest – muslimanski” podsjeća da ona glasi: “Nema boga osim Boga; Muhamed je rob i poslanik Božji”. Zatim tumači: “Prvi dio ispovijesti čini neizostavni element svake varijante objavljene religije.

Drugi dio je promjenjiv; u njemu uvijek figurira ime onoga Božjeg poslanika koji se za dotičnu vjeru smatra odgovornim kao nositelj navještaja. Za ovu, po muslimanskom shvaćanju posljednju varijantu jedinstvene objavljene religije, odgovornim se smatra Muhamed. Uključivanje Božjeg poslanika u islamskoj vjeroispovijesti pokazuje se nužnim i zato što se samo tako od početka može jasno ocrtati njegova ljudska dimenzija. U islamskoj vjeroispovijesti Muhamed se izričito oslovljava kao *rob* ili kao *sluga* Božji, kako nitko ne bi došao na pomisao da mu pripisuje božanske ovlasti”.¹⁵

Znanstvenici povezuju imenicu *imān* s glagolom *āmana* – učiniti nekoga sigurnim i pouzdati se u nekoga, ne živjeti u strahu. Zato je *mu’min* “onaj tko razumije i prihvaća sadržaj temeljne Božje objave i time ulazi u stanje sigurnosti i pouzdanja u Boga”.¹⁶ Za ilustraciju uzmimo ovaj kur’anski ajet:

*Vjernici su oni kojih srca strepe
kad se Allah spomene!
A kad im se uče ajeti Njegovi,
vjerovanje im se povećava;
takvi se oslanjaju na svoga Gospodara.*

(8, 2¹⁷ – prijevod E. Karića)

Srce je ovdje – kao i u Bibliji – unutarnja jezgra ljudske osobe. Srca vjernika “smiruju se pri svakom Allahovom spomenu” (3, 28). U tom smislu Kur’an ističe da Abraham nije bio ni Židov ni kršćanin, nego “čovjek čiste vjere, predan Bogu jedinome” (3, 67). Vjera u Kur’anu traži zahvalnost i podlaganje Bogu koji se objavio:

¹⁵ S. BALIĆ, “Vjeroispovijest – islamski”, *Leksikon temeljnih religijskih pojmova*, 518.

¹⁶ JANE J. SMITH, “Faith”, JANE DAMMEN McAULIFFE (ed), *Encyclopaedia of the Qur’an, Volume II, E-I*, Brill, Leiden 2002, 162-172, str. 163.

¹⁷ Napomena: Ovi brojevi označavaju raspored – *sura*, *ajet*.

*U Naše ajete vjeruju samo oni koji, kad su njima opomenuti,
licem ničice klanjaju i zahvaljuju, Gospodara svoga hvaleći,
i oni se ne ohole!*

(32, 15)

U islamskoj teologiji riječ šehadet (turski) ili šahada (arapski) izvodi se iz glagola koji znači “svjedočiti, biti svjedokom, zapaziti”. Šehadet je prihvaćanje i ispovijedanje objave koju je donio Poslanik: “Svjedočim i potvrđujem da nema boga osim Allaha i potvrđujem da je Muhammed Njegov rob i Njegov poslanik”. Ovakva ispovijest vjere uključuje spremnost na življenje po istini koja je viđena i prihvaćena.¹⁸

*Poslanik vjeruje u ono što mu se objavljuje
od Gospodara njegova, a i vjernici u to vjeruju!
Svi vjeruju u Allaha, u Njegove meleke,
u Njegove Knjige,
i u Njegove poslanike.
Mi među Njegovim poslanicama ne pravimo nikakve podjele!
I vjernici govore: “Čujemo i pokoravamo se,
oprosti nam, o naš Gospodaru, Tebi nam je vratiti se!”*

(2, 285)

Komentar Kur’ana koji je dr. Ramo Atajić preveo s njemačkog podsjeća kako je druga sura počela pitanjem o vjeri (ajeti 3–4) te dala upute za novi svijet islama kao zajednice “a sad završava iskazivanjem vjere i praktičnim posljedicama u ponašanju koje to iskazivanje ima”.¹⁹ Iz ovoga ajeta izlazi da su ključni elementi šehadeta: povjerenje u Poslanika koji je ponizno prihvatio Božju objavu, vjera u Boga kojemu se podlažu pravovjerni,

¹⁸ Usp. “Šehadet”, CYRIL GLASSÉ, *Enciklopedija islama*, LIBRIS, Sarajevo, 544-545. Odatle “šehid” – “osoba koja je u neposrednoj borbi za islamske vrijednosti i prava čovjeka, svjesno i u ime Boga, žrtvovala svoj život; osoba koja se zbog izuzetnosti svoga djela pridružuje Božijim poslanicima u Džennetu” – IFET MUSTAFIĆ, “Islamski glosar”, *Glosar religijskih pojmova*, Međureligijsko vijeće Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1999, 35.

¹⁹ *Prijevod Kur’ana sa tefsiirom i komentarom na bosanskom jeziku, Knjiga I, Sura 1-3*, SKD Bavaria Verlag, München, 2001, 138.

zatim u Božje anđele, u Božje knjige (Bibliju i Kur'an), u niz Božjih poslanika koje priznaju Židovi i kršćani te muslimani s njima. Muslimani se podlažu Bogu zato što su uvjereni da se Njemu vraćaju u smislu života nakon tjelesne smrti. Iz ovog te nekih drugih ajeta, kao i iz Poslanikovih hadisa u kojima je odgovorio na pitanje što je islam i što je iman, muslimanski teolozi sastavili su ono što mi kršćani zovemo Vjeronanje.²⁰ Vjera uvijek znači i život usklađen s Božjim zapovijedima:

*Beduini vele: "Vjerujemo mi!"
Ti reci: "Ne vjerujete!
Nego recite: islam smo primili!"
ali vjeronanje još nije ušlo u vaša srca!
A ako Allahu i Njegovom Poslaniku pokorni budete,
On vam od djela vaših ništa umanjiti neće.
Allah zbilja grijehe prašta i samilostan je!
Pravi vjernici samo su oni koji vjeruju u Allaha
i Njegova Poslanika, i u to zatim ne sumnjaju,
i imecima svojim i životima svojim
bore se na Allahovu Putu!
Takvi su oni iskreni!*

(49, 14–15)

Komentatori ističu da se ovaj Poslanikov ukor beduinima odnosio na pleme Benu Asad, koje se u vrijeme gladi priključilo islamu kako bi dobilo materijalnu pomoć. Ovdje se vidi da se termini vjernik – *mumin* i musliman međusobno dopunjavaju. "Ovim se poučavaju beduini, koji su tvrdili da su vjeru primili k srcu. Uzvišeni Allah je znao da to nije istina, i da vjera nije uhvatila korijena u njihovim srcima. Božiji Poslanik, a.s., im je trebao proturječiti i reći da su tek na prvoj stepenici predaje. Pred njima je još dugačak put dok ne postanu iskreni vjernici".²¹

²⁰ Usp. *Buharijina zbirka hadisa*, El-kalem, Sarajevo, 2004, str. 17; 33-34. *Muslimova zbirka hadisa I*, El-kalem, Sarajevo, 2008, str. 11-12.

²¹ *Prijevod Kur'ana sa tefsirirom i komentarom na bosanskom jeziku. Knjiga 9, Sure 42-57*, München, 2001, 2249.

Muhammed Ali u svom komentaru Kur'ana za 49:14 kaže: “Primarno, ovo se odnosi na beduine Vjerovjesnikove suvremenike, ali njegov je doseg općenit i trajan.”²²

U vjeronaučnom priručniku za peti razred osnove škole na početku knjige stoji metodska jedinica “Imanski šarti”, gdje je arapski tekst transkribiran latinicom. Zatim su ti šarti protumačeni u narednim jedinicima: vjera u jedinog Boga, u Božje meleke, u Božje kitabe, u Božje poslanike, u sudnji dan, u Božje određenje.²³

U udžbeniku za osmi razred lekcija “Obaveze punoljetnog muslimana” sadrži na početku osnovnu podjelu:

- 1) čvrsto vjerovanje u temeljne istine vjere – imanski šarti;
- 2) uredno izvršavanje islamskih obaveza – islamski šarti;
- 3) njegovanje lijepog islamskog ponašanja – ihsanski šarti.

Zatim je obrazložen osnovni šehadet te obaveze namaza, ramazanskog posta, zekata i hadža.²⁴ Za svaku od ovih obaveza navedeni su citati iz Kur'ana ili Poslanikovih hadisa. Muammer Eser, profesor islamske teologije na teološkom fakultetu Univerziteta u Ankari sudjelovao je s još 53 islamska znanstvenika u izradi *Leksikona temeljnih pojmova kršćanstva i islama* na njemačkom. Dok su kršćanski autori iznijeli samo jednu natuknicu za “Ispovijest vjere (*Glaubensbekenntnis*)”, on je za islam prikazao dvije: vjeroispovijest kao *amantu* (vjerujem) i kao svjedočanstvo (*kelime-i šehadet*), za koju je karakterističan glagol *ašhadu* – svjedočim. Obrazlažući ovaj vid vjeroispovijesti on kaže: “Tko svjedoči da nema nikakvog božanstva osim Boga time izražava svoju vjeru u postojanje, uzvišenost i jednoću Boga. Musliman koji uz to priznaje da je prorok Muhamed Božji sluga i poslanik time prihvaća i druge temelje vjere koji su objavljeni Proroku: vjeru u proroke, anđele, knjige objave i u onostranost. Njih ljudima posreduje Muhamed, izuzevši vjeru u Boga. Tko vjeruje u Božjeg Poslanika, priznaje i zapovijedi

²² MUHAMMED ASAD, *Poruka Kur'ana. Prijevod i komentar*, El-kalem, Sarajevo, 2004. Autor je bio austrijski Židov imenom Leopold Weiss (1900-1992), koji je 1926. prihvatio islam te se razvio u uvaženog člana uleme. Ovaj komentar Kur'ana napisao je izvorno na engleskom.

²³ GRUPA AUTORA, *Vjeronauka za peti razred osnovne škole: 5. revidirano izdanje*, El-Kalem, Sarajevo 2006, 13.

²⁴ ŠEVKO SULEJMANOVIĆ, ESMA KAPETANOVIĆ, *Vjeronauka za osmi razred osnovne škole: 2. revidirano izdanje*, El-Kalem, Sarajevo, 2005, 55-61.

koje je on prenio. To načelo biva u Kur'anu spomenuto na brojnim mjestima (2, 163; 3, 2; 3, 6; 3, 18; 3, 62; 3, 144; 4, 87; 5, 73; 6, 106; 48, 29).²⁵

Drugi arapski izrazi važni za poimanje i prakticiranje vjere u Kur'anu i islamskoj tradiciji su: *birr* (pobožnost), *din* (religija, vjerska obveza), *rahma* (milosrđe, samilost), *sunna* (način djelovanja), *taqwa* (strah pred Bogom), *umma* (vjernička zajednica). Ovdje ne možemo bliže ulaziti u te pojmove, ali ćemo kasnije spominjati vjerničku zajednicu i Božje milosrđe.

²⁵ MUAMMER ESER, "Glaubensbekenntnis (isl); Glaubenszeugnis (isl)", RICHARD HEINZMANN et al, *Lexicon des Dialogs. Grundbegriffe aus Christentum und Islam*, Herder, Freiburg im Breisgau, 2013, 268-269. Usp. moju recenziju ovog leksikona u *Vrhbosnensia* 1/2014, 257-261.

Od tradicijske religije do vjere osobno izabrane

Većina današnjih kršćana i muslimana zadržali su vjeru primljenu u obitelji i produbljenju na školskom vjeronauku. Iz sudjelovanja na međureligijskim seminarima i čitanja dijaloške literature znam desetak bivših kršćana koji su kao odrasli prihvatili islam te otprilike isto toliko bivših muslimana koji su prihvatili kršćanstvo. Obraćanja odraslih na drugu vjeru događaju se rijetko. Mi ostali, odrastanjem u vjerničkoj obitelji izgrađivali smo svoj osobni i zajednički identitet i ponosni smo na ono što jesmo. Uključenost u vjerničku zajednicu puno nam znači, jer se u njoj osjećamo duhovno podržani; zajedno s drugom braćom i sestrama rastemo u svijesti otvorenosti za Boga, duhovne vrijednosti i bližnje.

Novi zavjet podsjeća kršćane da su po krsnoj vjeri postali posinjena djeca Božja, dobili novo dostojanstvo, iako pred robovlasničkom državom socijalno i dalje jedni ostaju robovi, drugi slobodnjaci (Gal 3,28–29). Po analogiji s državom koju su u ono doba stoički filozofi smatrali neke vrste tijelom s carem kao glavom a građani bi bili udovi potrebni jedni drugima za funkcioniranje zajednice, Pavao uči da su svi vjernici jedno tijelo u Kristu, sposobni i zaduženi pomagati jedni druge (1 Kor 12, 12–30; Rim 12,3–8)²⁶. On također traži da se vjernici prvog dana u tjednu okupljaju na bogoštovni obred euharistije kao spomen-čina Isusove smrti i uskrsnuća te da tom prigodom izdvajaju od svojih materijalnih dobara za potrebe siromaha u vlastitim redovima (1 Kor 11,23–26; 16,1–4). Jedan drugi novozavjetni pisac potiče svoje suvremenike i kasnije kršćane: “Ne propuštajmo svojih sastanaka, kako je u nekih običaj, nego se hrabrimo, to više što vidite da se bliži Dan.” (Heb 10,25). Ovo znači da se kršćani očituju i izgrađuju kao Crkva u pojedinom mjestu tako što se redovno sabiru na bogoslužje zajednice.

Slično je s gledanjem muslimana na vlastitu zajednicu vjernika koji se pokoravaju Bogu, redovno se okupljaju na kultnu molitvu i časte Poslanika kao prenositelja Božjih uputa i ukora. Komentatori Kur’ana ističu kako je druga sura najduža, sa 286 ajeta a 282. ajet najduži je u cijeloj knjizi objave. Indijski muslimanski znanstvenik ‘Abdullah

²⁶ DAVID J. WILLIAMS, *Paul’s Metaphors. Their Content and Character*, Hendrickson Publishers, Peabody, Massachusetts, 1999. MICHELLE V. LEE, *Paul, the Stoics, and the Body of Christ*, Cambridge University Press, New York, 2008.

Yūsuf ‘Alī (1872.–1953.) u svom komentaru Kur’ana dijeli ovu suru na deset manjih cjelina. U suri 2,122–141 vidi ovu bitnu poruku: “Ako se narod Knjige oslanja na Abrahama, neka proučavaju njegovu povijest. Njegovo potomstvo obuhvaća Izraela i Jišmaela. Abraham je bio Allahov pravednik, musliman, a takva su bila i njegova djeca. Abraham i Jišmael podigli su Kabu kao Božju kuću te je očistili da bude centar klanjanja za cijeli svijet, jer je Allah Bog svih naroda”.²⁷

*I učinili smo Hram susretištem ljudi i mjestom sigurnim:
Stajalište Ibrahimovo prostorom za namaz uzmite!
A u polog smo stavili Ibrahimu i Ismailu:
Kuću moju očistite za obilazitelje, i stanovnike tamošnje,
i za one koji će klanjati i padati ničice.*

(2, 125)

Ovdje je staro svetište u Meki zvano Kaba prikazano kao Božja kuća i kuća molitve. U ovom ajetu nabrojana su četiri molitvena obreda koji su u kasnijoj tradiciji dobili tehničko značenje:

- 1) *tavaḥ* – koračanje po svetom zemljištu ili obilaženje oko Kabe;
- 2) *itikaf* – povlačenje na to mjesto zbog duhovnog osvješćavanja;
- 3) *ruku’* – sagibanje u namazu;
- 4) *sedžda* – padanje ničice²⁸.

Ibrahim i Ismail mole nakon podizanja svetišta:

*Gospodaru naš, učini predanim Tebi (muslimin) nas dvojicu,
A i zajednicu jednu od potomstva našega tebi predanu (umma muslima)!
Obrede naše nam pokaži i nama oprosti,
Jer primalac pokajanja zbilja si Ti i samilostan si!*

(2, 128)

²⁷ ‘ABDULLAH YŪSUF ‘ALĪ, *The Meaning of the Holy Qurn’an*, Amana Publications, Beltsville, Maryland, 2006, 51.

²⁸ *Prijevod Kur’ana sa tefsiirom i komentarom na bosanski, Knjiga 1, 57.*

Ovdje je opravdanje za preobrazbu bivšeg paganskog hrama u svetište Bogu jedi-
nome (2, 168–242). ‘Ali ovako prepričava: “Nakon što je tako uspostavljena musliman-
ska *umma* s definitivnim centrom i simbolom, iznesene su odredbe za socijalni život i
zajednicu uz važan uvjet (a. 177) da se pravednost ne sastoji u formalnostima, nego u
vjeri, uslužnosti, molitvi, karitativnom pomaganju, čestitosti i strpljivom podnošenju
patnje. Odredbe se odnose na hranu i piće, oporuke, post, džihad, vino i kockanje, po-
stupanje prema siročadi i ženama i dr. (2, 168–242)”.²⁹ Srž ove sure on vidi u ajetu 2, 177:

*Nije dobročinstvo u tome da Istoku ili Zapadu
okrenete lica svoja,
nego su dobročinitelji oni koji vjeruju u Allaha,
i u onaj Svijet, i u meleke, i u Knjigu, u i vjerovjesnike,
i oni koji od imetka,
premda im je srcu mio,
daju rodbini, i siročadi,
i ubogima, i putnicima i prosjacima,
i za oslobađanje iz ropstva,
i oni koji namaz klanjaju, i zekat daju,
i obaveze svoje, kad se njima obvežu, izvršavaju,
i koji su strpljivi u siromaštvu, i bolesti, i za borbe junačke!
Eto, takvi jamačno vjeruju i takvi su bogobožni.*

(2,177)

Ključnu riječ u ovom ajetu *al-birr* Karić i Atajić preveli su kao “dobročinstvo”, Korkut
kao “čestitost”, Asad “piety”, ‘Ali “righteousness”. Radi se o pobožnosti ili religioznosti
kao vrlini ispravnog odnosa prema Bogu i bližnjima.³⁰ Ovo je opomena protiv forma-
lističke religioznosti. Ispravan i bogobožan čovjek “treba se pokoravati spasonosnim

²⁹ A.Y. ‘ALI, *Op. cit.*, 16.

³⁰ Usp. LEAH KINBERG, “Piety”, *Encyclopaedia of the Qur’an*, Vol. IV, P-SH, 2004, 90-91. U zaključku kaže: “*Birr* je inkluzivan izraz za etiku; podloga mu je dobro ponašanje u dnevnom životu zajednice; uporište i poticaj mu je osjećaj straha od jednoga Boga (*taqwa*) a to je strah od posljedica akcija koje narušavaju vrijednosti uključene pod *birr*.”

odredbama, ali pogled treba upravljati na ljubav prema Allahu i ljubav prema ljudskoj subraći. Dana su nam četiri dijela:

1. naša vjera treba biti istinita i iskrena;
2. treba da budemo spremni pokazivati je u djelima ljubavi prema našoj ljudskoj subraći;
3. treba da budemo dobri građani koji potpomažu socijalne organizacije;
4. pojedina duša treba biti čvrsta i nepokolebiva u svim okolnostima života.

Ovi dijelovi međusobno su povezani ali se mogu promatrati odvojeno.”³¹

Komentatori ističu kako riječ *umma* može označavati zajednice koje su postojale prije ili u vrijeme kur’anske objave, ali u medinskom razdoblju ona označava cvatuću muslimansku zajednicu pod vodstvom Muhameda nakon što je tu uspostavljena muslimanska *umma* kao religiozna tvorevina (*religious entity*). Autor natuknice o vjerničkoj zajednici u Kur’anu nadalje ističe da su postojale i postoje druge tvorevine poznate kao *umme*, ali nakon završetka kur’anskih objaviteljskih razdoblja ovaj izraz definitivno se odnosi na muslimane. Zatim ističe: “Univerzalnost teološke i moralne vizije bitna je za omogućavanje islamu da bude religija koja nadilazi socijalne, kulturne, političke i regionalne granice. Stoga je ideal *umme* globalan po nakani i domašaju... Gdje god gledamo danas muslimane koji se šire – u tradicionalno muslimanskim centrima islamske civilizacije i na novim područjima kao što su Europa, Južna i Sjeverna Amerika, Australija, Novi Zeland i Pacifik – kur’anski temelji i modeli socijalnog i zajedničkog života prevladavaju te omogućuju uvijek svjež i obnoviteljski pristup definiranju toga što znači biti musliman i kako živjeti zajedno s drugim zajednicama i društvima, bila po naravi religiozna ili sekularna.”³²

³¹ A. ‘ALI, *Op. cit.*, 70.

³² FREDERICK MATTHEWSON DENNY, “Community and Society in the Qur’an”, *Encyclopaedia of the Qur’an*, Vol. I, A-D, Brill, Leiden, 2001, 367-386, citirani tekstovi str. 377. i 386. Usp. ABDULLAHI AHMED an-NA’IM, *What is an American Muslim? Embracing Faith and Citizenship*, Oxford University Press, New York, 2014.

Knjiga izašla u srpnju ove godine, autor je Amerikanac sudanskog porijekla, profesor na Emory University, Atlanta, SAD. Između ostaloga tvrdi: “Mislim da sekularna država – više nego takozvana islamska država – omogućuje najbolju sredinu u kojoj netko može biti musliman odabirom i osobnim uvjerenjem, a to je jedini valjan način da netko postane musliman.” Recenziju ove knjige pročitao sam u tjedniku *America*, oktobar 6, 2014, 45-46. Sažetak knjige iznesen je i

Međutim, življenje u sekularnoj državi donosi iskušenja u kojima svoje vjerničke dužnosti treba da vršimo svjesno i uz određene žrtve. Zato neki koji u srcu vjeruju rijetko ili nikako ne sudjeluju u bogoštovnim obredima, a neki vole dolaziti na vjerske skupove kršćana i muslimana u BiH da bi bili viđeni, iako osobno ne vjeruju. Zato se očekuje da odrasli vjernici u sekularnoj državi i pluralnom svijetu od tradicijske vjere dođu do osobnog uvjerenja, a to uključuje i sudjelovanje na molitvenim skupovima. U kršćanskoj teologiji to nazivamo temeljnim opredjeljenjem:

“Ne oduzimajući ništa objektivnoj moralnosti čina izraženoj normom, istovremeno se gleda na činitelja, na njegovu moralnu slobodu i na njegov životni izbor kojim su njegovi čini motivirani, namjeravani, objedinjeni. Iza svake pojedinačne odluke stoji globalna predodlučka, koja apsolutno pokreće htijenje i djelovanje. Svjesno ili nesvjesno svaki čovjek živi od svog temeljnog opredjeljenja koje se stvara sa sposobnošću subjekta da razumije i hoće. Sloboda za istinu života, za apsolutno dobro-vrijednost i prema tome za Boga, pozitivno je opredjeljenje koje otvara daru i prihvaćanju; negativno uze-to, to je egoistično zatvaranje koje nameće korist i/ili užitak.”³³

U katoličkoj teologiji ovdje se primjenjuje pojam fundamentalne opcije kao globalne autodeterminacije koja obuhvaća odraslu osobu u cjelini, a temelji se na sigurnom uvjerenju da Bog postoji te da se naše ponašanje na zemlji odražava na eshatonsku fazu naše egzistencije.³⁴ Fundamentalna opcija moguća je zbog temeljne slobode koju uživamo kao razumska bića i građani. Ona ujedinjuje pojedinačne moralne čine kao izraz samosvijesti pred Apsolutnim, pred samim sobom i pred bližnjima. To nije stanje, nego dinamički proces, stabilna realnost otvorena za promjene života.³⁵

na internetskoj stranici univerziteta Emory, odakle je preuzeta autorova izjava: “Kao musliman trebam državu koja je sekularna. Jer kada je država sekularna, mogu biti dosljedniji – kada nešto činim, učinit ću to zato što vjerujem da mi je to dužnost i ja tako hoću, ne zato što se bojim države.”

³³ MAURO COZZOLI, “Temeljno opredjeljenje”, *Enciklopedijski rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009, 1144-1145.

³⁴ Usp. K. DEMMER, “Opzione fondamentale”, *Nuovo dizionario di teologia morale*, Edizioni paoline 1990, 854-861. SERGIO BASTIANEL, VIDAS BALČIUS, “La grammatica dell’opzione fondamentale”, *Dialoghi*, 1. marzo 2007, 18-25.

³⁵ Usp. LUCA ZOTTOLI, *Libertà e opzione fondamentale* (tekst na internetu – 20.11.2014).

Takvo poimanje povezanosti vjere kao pristanka uz Boga objavitelja i svakodnevnog života nazire se u kur'anskom tekstu 2, 177, gdje Bog odbacuje formalističku religioznost i traži vjerničku praksu kod odraslih osoba. Muslimanski znanstvenici to vide i u drugim kur'anskim tekstovima (8, 2–4; 29, 45; 39, 18; 107, 4–7). Pravi vjernici su oni koji se “oslanjaju na svoga Gospodara” (8, 2). Komentatori ističu da vjera dovodi do unutarnje sigurnosti te da je povjerenje u Boga cijela vjera.³⁶

Bilal Hasanović, u zbirci hudbi i vazova na temu “Svojstva pravih muslimana” navodi zgodu sa znanstvenikom i mudracem Hasanom el-Basrijem (642.–728.), kojega su džematlije poslije džuma-namaza našli kako plače. Na upit što time hoće reći, odgovorio je: “Avaj, avaj! Prazne su želje upropastile svijet. Riječi bez djela. Znanje bez ustrajnosti i strpljivosti. Vjerovanje bez uvjerenja. Što je meni? Vidim ljude, ali ne primjećujem pameti. Čujem šum, ali ne vidim druga. Narod je primio vjeru pa ju je napustio. Znaju što je haram, ali to dozvoljavaju. Zaista im je vjera samo na jeziku... Pravi musliman zadovoljan je nafakom koju ima. Bogu se zahvaljuje kada mu je dobro, a strpljiv je kada ga zlo snađe. Kada sjedi s onima koji su na Boga zaboravili, on se Boga sjeća; a ako sjedi s onima koji se Boga sjećaju i spominju Ga, on za svoje grijehе oprosti od Allaha, dž.š., traži.”³⁷

Zasada nisam uspio pronaći postoji li analogni izraz u islamskoj teologiji onome što kršćani zovu “fundamentalna opcija”, ali svakako postoji inzistiranje da bi vjera bez djela bila mrtva.

Na vjeru kao osobni izbor spada zdravo otvaranje potrebama vjernika i drugih ljudi u promijenjenim povijesnim prilikama: čuvanje zadane tradicije i posadašnjeje (*aggiornamento*). O tome je kod nas katolika Drugi vatikanski sabor donio važne dokumente dok se kod bosanskih muslimana za kreativno njegovanje tradicije oduševljeno zalagao rahmetli Husein Đozo (1912.–1982.),³⁸ a danas se, između ostalih, za to zalažu

³⁶ *Prijevod Kur'ana sa tefsiirom i komentarom na bosanskom jeziku, Knjiga 7, Sura 8-11*, München, 2001, 625.

³⁷ BILAL HASANOVIĆ, “Svojstva pravih muslimana”, u: *Izbor iz hutbi i vazova*, Starješinstvo Islamske zajednice u SR Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, Sarajevo, 1979, 353-362.

³⁸ Usp. *Husein Đozo, izabrana djela*, pet svezaka, El-Kalem, Sarajevo, 2006. Na svečanosti otvaranja Fakulteta islamskih nauka 9. studenog 1977. (gdje sam bio član katoličke delegacije) zauzeo se u svom nastupu da ta institucija školuje

Adnan Silajdžić³⁹ i Fikret Karčić.⁴⁰ U svijetu se objavljuju brojni i ozbiljni radovi o odnosu tradicije i moderniteta u islamu i kršćanstvu⁴¹.

Obuhvaća li Božje milosrđe i one koji dolaze na vjerske skupove radi socijalne promocije?

Židovi, kršćani i muslimani vjeruju u Boga Koji je pravedni eshatonski sudac ali i milosrdni Gospodar svih ljudi. Tako Stari zavjet prikazuje Boga kao samilosnog i vjernog saveznika koji oprašta ljudima njihove slabosti ako mu se vrata uz pokajanje (Pnz 4,31). Molitelj u jednom psalmu klikće: “Milosrdan je i milostiv Jahve, spor na srdžbu i vrlo dobrostiv” (Ps 103,8; usp. Ps 86,14). U Novom zavjetu, Isus je parabolom o dobrom ocu i dva različita sina iznio teološki traktat o Božjem milosrđu koje vjernici treba da primjenjuju u međuljudskim odnosima (Lk 15,11–32).⁴² Mlađi sin iz te parabole zatražio je od oca dio nasljedstva, otišao tuđinu, sve spiskao i odlučio se vratiti ocu da ga primi barem za slugu. Otac ga je radosno dočekao, stavio mu na ruku obiteljski prsten, obukao ga u svečanu odjeću i priredio gozbu u čast njegova povratka. Za to vrijeme stariji sin radio je na polju i kad se uvečer vratio, odbio je pridružiti se ocu i ukućanima koji su se

muslimanske teologe koji će svojim vjernicima pomagati da svoju vjeru žive u današnjim prilikama pluralističkog svijeta BiH i Europe.

³⁹ Usp. poglavlje “Muslimani između tradicije i moderniteta. Pitanje re/aktualizacije islama u suvremenosti”, u njegovoj knjizi *Muslimani u traganju za identitetom*, El-Kalem, Sarajevo, 2006, 47-69. Usp. također njegovo izlaganje “Značenje i značaj islamske tradicije”, MEHMEDALIJA HADŽIĆ (ur.), *Zbornik radova naučnog skupa “Islamska tradicija Bošnjaka: izvori, razvoji institucije, perspektive” 14. i 16. novembar 2007*, Rijaset Islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 2008., 13-22.

⁴⁰ FIKRET KARČIĆ, “Islam u sekularnoj državi, primjer Bosne i Hercegovine”, u AHMET ALIBAŠIĆ (ur.), *Religija i sekularna država. Uloga i značaj religija u sekularnom društvu iz muslimanske, kršćanske i jevrejske perspektive sa fokusom na Jugoistočnu Evropu. Međunarodni simpozij Sarajevo (BiH) 21.-24. oktobar/listopad 2007*, Fondacija Konrad Adenauer, Sarajevo, 2008, 23-35. U bilješkama navodi druge svoje radove s ovog područja.

⁴¹ Usp. DAVID MARSHALL (ed), *Tradition and Modernity. Christian and Muslim Perspectives*, Georgetown University Press, Washington DC, 2013.

⁴² Ovu parabolu dinamično je protumačio BOŽO LUJIĆ, “Evangelje u Evanđelju. Usporedba o ocu i dvojici sinova (Lk 15: 11-32)” u: V. BLAŽEVIĆ, L. MARKEŠIĆ, M. VRGOČ (ur.), *Verbi magister et omnis creati cultor. Zbornik u čast fra Vitomira Slugića, zaslužnog člana franjevačke provincije Bosne Srebrene i profesora Franjevačke teologije u Sarajevu u povodu 70. obljetnice života*, Franjevačka teologija, Sarajevo, 1998, 173-191.

radovali povratku rasipnog sina. Otac ponavlja: “Trebalo se veseliti i radovati, jer ovaj tvoj brat bijaše mrtav i oživje, bi izgubljen i nađe se.” (r. 32). U paraboli o nemilosrdnom dužniku Isus je iznio zgodu o sluzi koji je svome gospodaru dugovao ogromnu svotu koju ne bi mogao zaraditi cijeloga života. Gospodar mu je na poniznu molbu oprostio dug, ali je ovaj svoga kolegu radnika za dug u visini dvomjesečne zarade dao baciti u zatvor (Mt 18,23–35). Isus uči da ljudi moraju opraštati jedni drugima zato što trebaju Božje oprostjenje.

U Kur’anu, svaka sura osim devete počinje ispoviješću vjere u Božje milosrđe: “Bismillahi’r-Rahmani’r-rahim – U ime Allaha, Svemilosnog, Samilosnog!”

M. Asad u svom komentaru smatra da je taj usklik sastavni dio prve sure zvane *Fatiha*. Božji epiteti *Rahman* i *Rahim* izvode se iz imenice *rahma*, koja znači milostivost, merhamet, suosjećajnost, milost. *Rahman* je unutarne Božje svojstvo, nerazdvojivo od Njegova bića, a *Rahim* ispoljavanje Božje milosti prema stvorenjima.⁴³ “Ne postoji nika-kvo biće koje bi se moglo usporediti s Allahom. Jer on je potpuno neovisan o vremenu i prostoru. Milosrđe može značiti samilost, strpljenje, oprostjenje. Sve to treba grešniku, i Allah, Svemilosni pruža to u obilnoj mjeri. A postoji i milosrđe koje je već pruženo, prije negoli je bilo potrebno, milost koja uvijek postoji, koja izvire iz Allaha, Svemilosnog, i koja se raspoređuje među Njegovim stvorenjima, milost koja ih štiti, čuva, upravlja njima i vodi ih do jasnog svjetla i višeg života. Iz tog razloga osobina ili svojstvo *Er-Rahman* ne pripisuje se nikomu doli Allahu, dok svojstvo *Er-Rahim* ima općenito značenje i može se također odnositi i na čovjeka”.⁴⁴

Na temelju Poslanikova hadisa o 99 Božjih imena, u islamskoj tradiciji sastavljen je popis tih imena, gdje je na drugom mjestu *Er-Rahmān* – Svemilosni, a na trećem *Er-Rahīm* – Milostivi.⁴⁵ Kur’an ističe da je Bog jedini “dostojan bogobožnosti i samo On prašta” (74, 56), On je “samilostan i ljubavi pun” (74, 56) te traži od ljudi da iskazuju milosrđe upravo zato što se nadaju Božjem milosrđu:

⁴³ MUHAMMED ASAD, *Op. cit.*, 2.

⁴⁴ *Prijevod Kur’ana sa tefsirima i komentarom na bosanskom jeziku, Knjiga 1, Sura 1-3, 2.*

⁴⁵ Usp. “Božija imena”, CYRIL GLISSÉ, *Enciklopedija islama*, 87-89.

*Neka se oni vrijedni i bogati od vas
nikako ne zaklinju
da neće dijeliti bližnjim i siromasima,
i iseljenicima na Putu Allahovu!
Neka prijeđu preko toga i nek' praštaju,
pa zar i vi voljeli ne biste da i vama Allah oprostí?
Allah prašta i samilostan je.*

(24, 22)

Komentatori ističu da se ovaj ajet povijesno odnosi na Ebu Bekra, čija je kći Aiša bila najdraža Poslanikova žena i čiji je rođak sudjelovao u klevetničkoj aferi protiv Aiše. Kao što vjernik želi zadobiti Božje oprostjenje, tako treba opraštati bližnjima i iskazivati im milosrđe.⁴⁶ Sura 55 ima naslov *Er-Rahmān* – Svemilosni. Iznosi pohvale Bogu, Koji svojim darovima, duhovnim i materijalnim, obasipa ljude te u 78 ajeta donosi 31 put refren: “Pa koju blagodat Gospodara svoga vi poričete?” Kršćanski komentatori Kur’ana uspoređuju ovu suru sa Psalmom 136, koji je zahvalnica Bogu za milosrđe izkazano Izraelcima u povijesti te u svakom od 26 stihova donosi pripjev: “*Kil’olām hasdō* – jer je vječna ljubav njegova!”⁴⁷

Prema Kur’anu Bog je izvor opraštanja (74, 56) i On je veoma milosrdan prema onima koji iskazuju milosrđe (7, 151; 12, 64; 21, 83).

U vrijeme socijalizma religiozni građani u našoj bivšoj državi nisu bili formalno progonjeni, ali jesu bili diskriminirani, jer su važne i visoke državne službe bile rezervirane za članove komunističke partije koji su trebali biti ateisti. Neki od njih glumili su sekulariziranost i odstojanje od vjerske zajednice, ali nisu dolazili na vjerske skupove radi svoje službe. Sada taj razlog otpada, ali i dalje imamo vjernika koji su nemarni u iskazivanju podložnosti Bogu na bogoštovlju zajednice. Oni ne bi voljeli da ih otpišemo,

⁴⁶ Usp. *Prijevod Kur’ana sa tefsirima i komentarom na bosanskom jeziku, Knjiga 6, Sura 19-24*, 1473.

⁴⁷ Usp. CHERUBINO MARIO GUZZETTI, *Il Corano. Introduzione e commento*, Editrice ELLEDICI, Leumann (Torino), 2008, 283. U hebrejskom jeziku *hesed* općenito znači odanost, naklonost, dobrotvornost. Kad je to Božje svojstvo, znači naklonost, milosrđe, dobrohotnost.

makar se neki od njih priznavali samo kulturnim kršćanima ili muslimanima koji slave velike blagdane obilnijim obiteljskim stolom. Prema takvima bi trebalo da iskazujemo Božje milosrđe.

Mi na vjerskim skupovima ne legitimiramo one koji dolaze, jer svi mogu doći, sjesti ili stati na prvo slobodno mjesto i mirno pratiti obred. Kako je apsolutna većina građana u BiH nakon demokratskih promjena religiozna, neki društveni funkcionari i izabrani politički predstavnici vole povremeno dolaziti na vjerske skupove da ih vide njihovi bivši ili budući birači. A pri tome ne drže puno do vjerske zajednice. Nećemo ih ni dalje legitimirati, ali im se ne bismo trebali ni dodvoravati. Božje milosrđe odnosi se i na njih i zato bismo se prema njima trebali ponašati da se vidi kako Božje milosrđe prihvaćamo i trebamo.

Zaključak

Za kršćane i muslimane vjera je odgovor Bogu Koji se objavio te traži da pristajemo uz objavljene istine, da mu u bogoslužju i osobnoj molitvi iskazujemo vjerničku podložnost i živimo po njegovim zapovijedima. Ovdje smo usporedili poimanje vjere, Božjih zapovijedi i Božjeg milosrđa u Novom zavjetu i Kur'anu. Uživjeli smo se s radošću i s ponosom da većina današnjih kršćana i muslimana u svijetu pa i u BiH vjeru prihvata odrastanjem u vjerničkoj obitelji i sudjelovanjem na nastavi konfesionalnog vjeronauka u školi. S tugom smo ustanovili da neki u zreloj dobi tradicijsku religiju ne usvoje kao osobnu vjeru ili se izjašnjavaju da su samo kulturni kršćani i muslimani. Posebno smo postavili pitanje kako mi vjernici trebada se držimo prema demokratski izabranim političkim predstavnicima koji ponekad dolaze na vjerske skupove da ih vide njihovi birači, dok im do vjere nije stalo. Budući da vjerujemo u milosrdnog Boga Koji traži da budemo milosrdni prema slabim ljudima, predložio sam da ne bojkotiramo takve sudionike vjerskih slavlja, nego da i prema njima pokazujemo kako je Bog milosrdan.

PODACI O PREDAVAČU

Prof. Mato Zovkić rođen je u D. Tramošnici, opština Gradačac (1937). Katoličku teologiju studirao je u Đakovu i Zagrebu. Studirao je i na Papinskom biblijskom institutu u Rimu i stekao licencijat iz Svetog pisma. Doktor je teologije i stručnjak za Bibliju. Za svećenika Vrhbosanske nadbiskupije zaređen je 1963. godine. Služio je kao kapelan u Travniku i Zenici, potom kao župnik u Sarajevu. Od 1972. do 2009. godine radio je kao profesor Novog zavjeta na Vrhbosanskoj teologiji u Sarajevu. Piše knjige i članke iz područja egzegeze Novoga zavjeta, saborske ekleziologije, ekumenizma i međureligijskog dijaloga. Napisao je 16 knjiga i oko 150 znanstvenih članaka. Nastupa na međureligijskim susretima u Bosni i Hercegovini, Italiji, Engleskoj i Njemačkoj. Od 1985. kanonik je sarajevski, a od 1991. savjetnik nadbiskupa Puljića za međureligijski dijalog. Također, od 1994. prelat je Svete Stolice. Od 1997. godine član je Međureligijskog vijeća u Bosni i Hercegovini.

Međureligijskom dijalogu i ekumenizmu posvetio je dvije knjige: *Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini* i *Iskustvo ekumenskih i religijskih susreta*. U ovoj, drugoj, knjizi piše o svojim poznanstvima s muslimanima, pravoslavicima i Židovima u Bosni te s bibličarima reformatorskog usmjerenja tokom studija na Papinskome biblijskom institutu u Rimu i na stručnim simpozijima.

CENTAR ZA DIJALOG – VESATIJA
مركز الوسطية للحوار
AL-WASATIYYA CENTER FOR DIALOGUE
سراييفو – SARAJEVO
www.cdv.ba

ISBN 978-9958-065-09-5

9 789958 065095